

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

САМІЛО АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 340.12 (043.3)

**ТЕРОРИЗМ:
АНТРОПОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Шишко Валерій Валерійович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Канцір Володимир Степанович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права і процесу;

кандидат юридичних наук
Боднар Сергій Богданович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри філософії та теорії права

Захист відбудеться «22» травня 2015 р. о «9³⁰» год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «20» квітня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На тлі загострення глобальних проблем особлива увага громадськості спрямована на загальносвітовий сплеск терористичної активності кінця XX – початку XXI століть.

У нинішніх трагічних умовах Україна продовжує обстоювати активну позицію у сприянні розвитку та зміцненню міжнародно-правової співпраці щодо боротьби з тероризмом. Це проявляється в активній участі представників нашої держави у європейських і всесвітніх антитерористичних організаціях, міжнародних акціях, спільних і внутрішньодержавних антитерористичних заходах. Україна сформувала абсолютно чітку політико-правову позицію щодо припинення поширення тероризму і ззовні, і в середині держави.

Активна науково-теоретична та практична діяльність із розробки стратегії і тактики боротьби з тероризмом знаходиться в центрі уваги представників юриспруденції, соціології, політології, психології та інших галузей наук. Водночас недостатньо вивчений антропологічно-правовий підхід у протистоянні терористичним виявам. Означене створює певні перешкоди на шляху підвищення ефективності наявної системи протидії тероризму, а це одна з найважливіших проблем не лише світового і національного характеру, але й неабияка прогалина в дослідженні шляхів їх подолання.

Відтак, спираючись на напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених у галузі тероризму, а також наближених до нього ментальних феноменів, які формують базове (гносеологічне, онтологічне) знання про дослідження тероризму у площині антропології права, запропоновано концептуальну модель протистояння тероризму, яка дозволить розширити уявлення про тероризм і дослідити філософсько-правові прояви цьогочасного небезпечного, антилюдського і надто поширеного явища суспільного буття.

Серед сучасних робіт, присвячених проблемі насильства та її політичній формі – тероризму, основу становлять наукові праці О. Будницького, М. Вершиніна, Б. Дженкінса, В. Кудашева, У. Лакера, В. Сажина, Є. Холмогорова, О. Щеглова та ін. Досвіду інших держав і методам їх ефективного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом чимало уваги приділили такі науковці: О. Брасс, Ю. Іваніч, І. Карпець, В. Ліпкан, І. Лукашук, Є. Ляхов, Б. Нетаньяху, М. Черкеса та ін.

Під час аналізу проблем тероризму та його впливу на громадську думку акцентовано на наукових працях М. Беляєва, С. Кара-Мурзи, Д. Корецького, О. Кулікова, В. Петрова, В. Сажина, К. Соколова та ін. У дослідженні проблем глобалізації тероризму досконаліми ідеями вирізняються наукові дослідження В. Будкіна, М. Бірюкової, М. Делягіна, У. Лакера, У. Макбрайда, В. Нікітаєва, Г. Почепцова, Е. Сатановського, О. Уткіна.

Серед напрацювань радянського періоду, сьогочасних вітчизняних і російських дослідників щодо проблематики тероризму, зокрема соціальних, політичних, кримінологічних, кримінальних та інших його аспектів і проблем філософії права, зауважено на наукових роботах В. Антипенка, Ю. Антоняна, Т. Гарасиміва, В. Глушкова, В. Грищука, В. Василевича, О. Данільяна, О. Джужі, В. Дрьоміна, В. Ємельянова, В. Замкового, Н. Зелінської, О. Івакіна, М. Ільчикова, В. Канціра, А. Козловського, Я. Кондратьєва, М. Костицького, В. Кохановського, В. Крутова, В. Ліпкана, В. Лукашева, О. Манохи, Л. Моджоряна, Є. Моїсеєва, Г. Морозова, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, Б. Романюка, Ю. Ромашова, К. Салімова, С. Сливки, С. Телешуна, А. Токарської, Б. Чміля та ін.

Проте, не применшуючи роль і значення праць цих науковців, зауважимо, що проблематика антропологічних оцінок вивчення феномена тероризму не була предметом окремого комплексного і системного дослідження в юридичній науці, що й зумовило вибір теми і мети дисертації, її наукову новизну та особливе практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації – розкрити антропологічну складову тероризму з урахуванням процесів глобалізації, встановити невирішені сучасні правові суперечності, які знаходяться в основі філософського осмислення цього явища та оцінки ефективності сучасних міжнародних правових тенденцій його подолання.

Для досягнення мети дисертаційної роботи визначено такі *задачі*:

- на основі з'ясування стану дослідження проблеми визначити зміст понятійного апарату у сфері тероризму: терор, терористичний акт, національно-визвольна війна та ін., як філософсько-правових категорій;
- розкрити методологічну складову антропологічної сутності тероризму;
- дослідити сучасні соціальні чинники, в яких розкривається актуальне філософське осмислення тероризму;
- з'ясувати правову природу і сутність небезпеки сучасного тероризму, використовуючи концепти філософсько-антропологічного підходу, в його онтологічному вимірі;
- розкрити гносеологічний характер сучасного тероризму;
- дослідити антропологічний характер тероризму в історичному ракурсі формування його змісту і подолання труднощів протистояння йому, а також у співвідношенні з філософсько-правовими категоріями «права людини», «справедливість», «насильство»;
- встановити критерії розмежування тероризму та боротьби за національний суверенітет;

- розкрити суперечності тероризму і людини в контексті протистояння;
- встановити способи використання релігії у терористичних актах як руйнівної сили у боротьбі за досягнення злочинної мети;
- охарактеризувати тероризм як засіб і стратегію комунікації та протиправний, невинуватий спосіб впливу на масову свідомість, визначити основні напрями комунікативного впливу, які терористичні організації використовують у своїй діяльності, і технологію їх подолання.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення безпеки суспільства від терористичних загроз.

Предмет дослідження – тероризм в антропологічно-правовому аспекті.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації стали філософсько-світоглядні підходи, зокрема: діалектичний підхід (допоміг простежити шлях становлення ідеї застосування антропології права як наукової форми дослідження – підрозділи 1.1; 1.2), антропологічний (дав змогу дослідити природу тероризму – підрозділи 2.1; 2.2), трансцендентальний (допоміг дослідити дотримання природних прав людини внаслідок впливу тероризму – підрозділ 3.3), комплексний (дозволив дослідити антропологію тероризму з позиції цілісності та системності – підрозділи 1.2; 2.1; 2.2; 3.5), герменевтичний (сприяв осмисленню правової реальності та її різноманітних проявів – підрозділи 3.1; 3.3; 3.4; 3.5), діяльнісний (дав змогу спроектувати моделі протидії тероризму – підрозділи 3.1; 3.3; 3.5), феноменологічний (сприяв у розгляді тероризму як складного, багатовимірного феномена, що сягає за межі повсякденності й потребує адекватної реакції – підрозділи 2.1; 2.2; 2.3; 3.1), конфліктологічний (застосовано для аналізу тероризму як особливого прояву соціального конфлікту – підрозділи 2.1; 2.2; 3.1; 3.2; 3.3; 3.4; 3.5).

Для досягнення мети дисертації використано різні загальнонаукові методи пізнання – системно-структурний, історичний, логічний, функціональний, які дали змогу розкрити зміст феномена «тероризм» шляхом його розгляду у площині антропології права, дослідити вплив тероризму на дотримання природних прав людини, з'ясувати онтологічний зміст і гносеологічні аспекти прояву тероризму, виявити взаємозв'язок тероризму та релігії, тероризму та прав людини, простежити генезис негативізму тероризму від найдавніших часів до сьогодення.

Зі спеціально-наукових методів застосовано, зокрема, спеціально-юридичний – для аналізу повноти та ефективності законодавства і виокремлення певних недоліків його застосування в процесі боротьби з тероризмом; порівняльно-правовий – для виявлення загальних ознак і специфічних особливостей проявів сучасного тероризму; соціально-психологічний – для розуміння сприйняття та оцінки людиною тероризму, таких його складових, як агресія, насильство, жорстокість, тощо.

У дослідженні також використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння та узагальнення. Теоретичною основою дисертаційної

роботи стали сучасні наукові погляди на антропологію права, тероризм та його антропологічні аспекти зокрема. Комплексне застосування вказаних методів дало змогу сформулювати низку наукових положень і пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в українській юридичній науці комплексним монографічним дослідженням сучасних проявів тероризму в контексті антропологічно-правового підходу, зокрема:

вперше:

– у дослідженні категорії тероризму застосовано комплексний підхід, заснований на єдності онтологічних, гносеологічних, антропологічних і праксеологічних аспектів, з метою виявлення його сучасної сутності через розкриття семантики тероризму в контексті антропології права, що полягає в антилюдиномірності поняття, а саме: тероризм – це суспільно небезпечна антилюдська діяльність, яка полягає у свідомому цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом злочинного захоплення державних приміщень, майна, самовільної зміни державної символіки на символіку чужоземної держави, захоплення заручників, вчинення підпалів, убивств людей, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя та здоров'я невинних людей, або погроза вчинення злочинних діянь проти людяності з метою досягнення злочинної мети;

– виявлено недостатність філософсько-правового осмислення перешкод на етапі створення сучасної ефективної системи боротьби з тероризмом, аналізу його сучасних тенденцій розвитку, недосконалість законодавства, передбачення трансформації методів тероризму і їх подолання у початковій фазі;

– виявлено основні сучасні засоби пропаганди та методи масштабно розвиненого комунікативного впливу терористичних організацій (як правило, дезінформації) як основи досягнення ними злочинної мети через масовий вплив на свідомість населення, його психоемоційний стан;

удосконалено:

– систему сутнісних характеристик тероризму в контексті філософії права та його співвідношення з такими філософсько-правовими категоріями, як «права людини», «справедливість», «насильство»;

– методологію вивчення сучасного тероризму, що пов'язано з наявністю таких невирішених односторонніх поглядів: зведення тероризму або до суто політичного явища, або до кримінального злочину; відсутність загальноприйнятого розмежування понять «тероризм», «терор», «терористичний акт», «партизанська війна», «національно-визвольна війна»; доволі абстрактна, умовна типологізація проявів тероризму, спричинена складністю чіткого встановлення конкретних його форм;

дістали подальший розвиток:

– науково-методичні підходи дослідження тероризму в контексті антропології права;

– дослідження протиправної комунікації як основного засобу досягнення окресленої в процесі терористичної діяльності мети.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, отримані у результаті написання дисертації, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшої розробки антрополого-правової проблематики;

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення наявних нормативно-правових актів щодо боротьби з тероризмом і дотримання прав людини;

– *навчально-методичних напрацюваннях* – у процесі підготовки підручників і нормативно-правових актів, присвячених проблемі тероризму, а також під час викладання в юридичних навчальних закладах таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Антропологія права», а також відповідних спецкурсів, присвячених проблемі тероризму.

Результати дисертації використані у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності під час розроблення навчальної програми підготовки осіб начальницького складу служби цивільного захисту та працівників органів управління і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у сфері антитерористичної діяльності (акт впровадження від 12 лютого 2014 року).

Результати дослідження впроваджені у навчальний процес Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України під час викладання низки навчальних дисциплін (акт впровадження від 18 березня 2014 року).

Особистий внесок здобувача. Положення, викладені в дисертації, розроблені автором особисто, крім статті у співавторстві, внесок у яку становить 70%. Ідеї, які належать співавторам, у роботі не використані. Наукові результати отримані внаслідок самостійного аналізу, критичного осмислення та узагальнення філософсько-правових засад застосування антропології права у дослідженні тероризму.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи оприлюднено на міжнародних і національних науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах, серед них: II Регіональний круглий стіл «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів; 2011 р.); III Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроперспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів; 2011 року); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів; 2012 р.); Звітна науково-практична конференція факультету з підготовки слідчих (м. Львів; 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право: історія, теорія, практика» (м. Львів; 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, курсантів та студентів «Проблеми та перспективи розвитку забезпечення безпеки життєдіяльності»

(м. Львів; 2014 р.); I заочна науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів; 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у тринадцяти публікаціях, шість із яких – наукові статті у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань (одне з них зарубіжне), а також у семи тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Обсяг і структура дисертації. Структура наукової роботи зумовлена задачами і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 181 сторінка, із них 162 сторінки – основний текст. Список використаних джерел (202 найменування) охоплює 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; зазначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розробки та методи наукового аналізу; визначено мету і задачі дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження здобутих результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження тероризму» містить два підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження теми»* зазначено, що тероризм слід розглядати як багатоаспектне, складне, суперечливе і неоднозначне соціальне явище, що значно ускладнює процес чіткого та об'єктивного формулювання такої дефініції, яка би розкривала сутнісну специфіку цього явища. Існує більше сотні визначень поняття тероризму, однак жодне з них не може претендувати на повне розкриття змісту цієї категорії. Це передусім зумовлено відсутністю комплексного дослідження правових і протиправних аспектів значення окресленої термінолексми (тероризм), що можна доповнити на основі використання антропологічно-правового підходу.

У *підрозділі 1.2 «Правова антропологія як методологічна основа аналізу проблематики»* зауважено, що використання правової антропології як основи наукового дослідження вимагає концептуального підходу на основі визначеної методології.

На основі аналізу наявних підходів до розуміння правової антропології зроблено висновок, що методологія антропології права полягає в тому, щоби встановити ті методи, які відповідають об'єкту дослідження і формують теоретичне уявлення про систему методів філософсько-правового дослідження тероризму.

У процесі дослідження вирішено методи філософсько-правового дослідження феномена «тероризм»: філософські, загальнонаукові та спеціальні. Їх використання дозволяє повною мірою розкрити зміст і причини виникнення тероризму, визначити основні розбіжності між тероризмом і боротьбою за національний суверенітет, війною, релігійним тероризмом. Це дало змогу визначити стратегію дослідження, здійснити комплексний аналіз тероризму в контексті антропології права, оцінити характер і зміст отриманих результатів.

Розділ 2 «Філософсько-правова оцінка сучасного тероризму» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Тероризм у ракурсі філософського осмислення»* наголошено, що філософія тероризму в усіх його проявах – це передусім філософія антигуманізму. В його основі закладено намагання суб'єкта нав'язати суспільству страх та паніку, як наслідок – паралізувати нормальне функціонування органів влади та управління.

Незважаючи на свою природу, визначальним критерієм для встановлення справжньої значущості та ролі конкретного терористичного акту виступає не моральний, а сутнісний фактор, його цільове призначення. Так, тероризм може виконувати певною мірою позитивну роль, виступаючи об'єктивною необхідністю (повстання, партизанська війна тощо).

У підрозділі 2.2 *«Онтологічний зміст сучасного тероризму»* констатовано, що комплексне дослідження філософсько-правових аспектів тероризму неможливе без дослідження онтології тероризму, тобто природи його виникнення. Зокрема, дослідження онтології тероризму дозволяє дослідити такі його філософсько-сутнісні характеристики, як справедливість, демократія, свобода, права людини, політика і, передусім, насильство.

У підрозділі 2.3 *«Гносеологічні аспекти оцінки сучасного тероризму»* акцентовано, що багато вчених-терологів використовували гносеологію в процесі з'ясування феномена «тероризм», проте його філософсько-правова сутність досі нерозкрита, оскільки дослідження диференційовані: здійснені лише з позицій соціального, юридичного або філософського аспектів.

Зауважено, що одним із найперших кроків у створенні ефективної системи протидії тероризму є вирішення методологічних проблем, зокрема питань, пов'язаних із гносеологічними основами антитерористичної боротьби. Визначено три основні принципи наукового пізнання тероризму: історизм, політично-релігійний та детермінізм, що дозволило розкрити природу тероризму (походження та сутність).

Розділ 3 «Антропологічні аспекти тероризму» охоплює п'ять підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Антропологічний зміст труднощів протистояння тероризму»* констатовано, що юридична практика сьогодення вимагає більш концептуального підходу до дослідження тероризму. Для цього використано антропологічний підхід.

Ключова модель труднощів протистояння тероризму знаходиться у сфері співвідношень «людина – людина», «свідомість – антисвідомість». Це перше і найбільш проблемне ускладнення, вирішити яке можна значними і тривалими зусиллями з формування новітньої правової свідомості суспільства, об'єднання миролюбних сил світу, реальної дії всіх міжнародних організацій.

У підрозділі 3.2 «Тероризм у формі боротьби за національний суверенітет» акцентовано, що останніми роками дедалі частіше терористичні організації, за їхніми словами, керуються «благими» намірами, такими, як звільнення країни від політичного гніту, іноземних загарбників тощо. Зауважено, що сутність тероризму передусім полягає в його соціальній природі: терористичний акт – це асиметричний інструмент боротьби; злочинна дія, сутність якої полягає у цілеспрямованому спричиненні загибелі невинних людей для створення умов впливу на протилежну сторону. Тероризм як форма боротьби за національний суверенітет можливий лише тоді, коли терористи не застосовують силу проти цивільного населення та не порушують права людини, що водночас суперечить його основному інструменту досягнення цілей – нагнітання масового страху в людей та відчуття приреченості.

У підрозділі 3.3 «Тероризм і людина в антропологічно-правовому концепті протистояння» встановлено співвідношення людини і тероризму в антропологічно-правовому вимірі, що передбачає розгляд природи людини, її природних прав.

Зауважено, що розвиток культури відображається в уявленнях про тероризм, які специфічні у різних епох і народів. Те, що для первісного суспільства було нормою і навіть необхідною умовою для виживання, в наш час викликає жах. Чим розвиненіша культура в певному суспільстві, тим більше вона наповнена гуманістичним змістом, повагою до особистості, засуджує жорстокість і прояви тероризму.

Зроблено висновок, що проблеми, пов'язані з антропологічно-правовим співвідношенням людини і тероризму, входять у сукупність проблем захисту природних прав людини.

У підрозділі 3.4 «Тероризм і релігія: окремі антропологічно-правові проблеми співвідношення» наголошено, що на рубежі XX–XXI століть тероризм значно активізувався через посилення фундаменталістських тенденцій у релігійному житті.

Дослідження ісламського тероризму, який, на думку вчених, є джерелом світового тероризму, свідчить, що, незважаючи на бажання терористичних організацій спотворити релігійні постулати, вбивство невинних людей засуджується і у християнстві, і в ісламі. Необхідно пам'ятати, що використання такими організаціями терористичних методів боротьби є не тільки порушенням позитивного і природного права, а й недотриманням основних законів їхньої релігії.

Зауважено, що причиною виникнення релігійного тероризму є передусім пригнічення релігійних меншин, що зумовлює необхідність аналізу антропологічно-правової сутності цієї проблеми, а саме – дотримання прав і свободи людини на віросповідання.

У підрозділі 3.5 «Тероризм як спосіб протиправної комунікації та впливу на масову свідомість населення» аргументовано, що невіддільним інструментом, який використовують терористичні організації, є різноманітні засоби комунікації, що дають змогу нагнітати страх, зневіру та депресію в населення.

Виділено три основні моделі комунікативних стратегій терористів, що демонструють, як у результаті широкого використання інформаційно-комунікативних засобів змінився характер тероризму. Зокрема, аналізуючи складну ситуацію в Україні, зроблено висновок, що значним поштовхом для виникнення війни та здійснення масових убивств стали засоби комунікативного впливу. Це зумовлює необхідність удосконалення інструментів ведення інформаційної боротьби з тероризмом.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на вирішення наукової проблеми – філософсько-правового дослідження тероризму в його сучасному антропологічно-правовому аспекті.

1. Однією з основних проблем подолання тероризму є складність його розуміння, проникнення у суть цього деструктивного феномена, розкриття причин його виникнення, дослідження його зв'язків і відношень із такими явищами та поняттями, як права людини, справедливість, з одного боку, та насильство, терор, злочин проти людяності, терористичний акт, партизанська війна, національно-визвольна війна, – з іншого.

У дослідженні встановлено понятійний апарат, зокрема запропоновано уточнити розуміння ключових понять Закону України «Про боротьбу з тероризмом»:

– тероризм – як суспільно небезпечна антилюдська діяльність, яка полягає у свідомому цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом злочинного захоплення державних приміщень, майна, самовільної зміни державної символіки на символіку чужоземної держави, захоплення заручників, вчинення підпалів, убивств, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань проти людяності, життя та здоров'я невинних людей або погроза вчинення злочинних діянь з метою досягнення злочинної мети;

– терор – як видозмінений продукт насилля, заради якого приносяться в жертву всі гуманні й етичні погляди з можливістю його переростання у війну;

– терористичний акт – як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або

заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією ж метою;

– партизанська війна – як різновид війни, бойові дії якої здебільшого відбуваються поза лінією фронту та здійснюються окремими особами або збройними формуваннями, що не входять до складу регулярних збройних сил, добровільно беруть участь у боротьбі з іноземними загарбниками або в громадянській війні на окупованій території. Сторони дотримуються законів війни і правил збройних конфліктів. Як тільки порушення цих правил стає стратегією, що виражається в систематичних атаках на безневинні жертви і нарощування паніки і страху, партизанська війна набуває ознак тероризму;

– національно-визвольна війна – як діяльність, яка не охоплює насильство або загрозу насильства, що могли би бути визначені як тероризм (це можуть бути ненасильницькі акції протесту, мирні демонстрації тощо), але, якщо переговорний процес і консенсус стають неможливими, а держава насильницьким шляхом намагається зупинити національний рух, тоді можливе застосування подальшого збройного опору, основною метою якого є: зміна діючого режиму, зміна людей у владі, зміна соціальної чи економічної політики і т. д. Боротьба за національний суверенітет передбачає наявність політичної мети, і за умов її відсутності будь-які дії, які передбачають застосування терористичних методів, беззаперечно, можна вважати тероризмом.

2. Розглянуто основні методологічні проблеми дослідження сучасного тероризму, а саме: окреслення тероризму як суто політичного, соціального явища або кримінального правопорушення; акцентовано на відсутності загальноприйнятого розмежування понять «тероризм», «терор», «партизанська війна», «національно-визвольна війна», «релігійна боротьба». Значну увагу приділено сприйняттю феномена тероризму суспільством, вивченню причин відсутності ефективного міжнародного співробітництва з протидії тероризму. Виявлено проблеми і тенденції міжнародної співпраці у цій сфері, а саме: послаблення ролі міжнародного права у боротьбі з тероризмом; розгляд антитерористичних заходів деякими державами як інструменту політики, а не кримінального покарання; відсутність діалектичного синтезу насильницьких і ненасильницьких методів подолання політичних конфліктів. Запропоновано рекомендації у сфері боротьби з тероризмом.

3. Досліджуючи соціальні складові тероризму, встановлено, що тероризм може впливати на суспільство, будучи формою «боротьби за справедливість» і

водночас антисоціальною проблемою, спрямованою на досягнення злочинних інтересів, що відображає високий ступінь його соціальної небезпеки. Для послідовної боротьби з ним потрібно визнати, що тероризм є, безумовно, соціальним явищем, що зумовлено об'єктивними умовами суспільного буття. Деструктивний характер соціальних складових тероризму негативно позначається на процесах глобалізації і модернізації суспільства.

4. Розкриваючи правову сутність природи і небезпеки тероризму, з'ясовано, що сучасний прояв тероризму є ускладненим і багатоаспектним явищем, що доведено внаслідок застосування філософсько-антропологічного методу. Наявність різних у змістовому розумінні типів тероризму, його функцій і цілей демонструє дві найбільш загальні риси – антилюдський характер і злочинну сутність. Його узагальнена характеристика, вироблення єдиного загальновизнаного поняття – неоднозначні. Зазначено, що ключове поняття «тероризм» передбачає його соціальну, політичну і кримінальну характеристики, що неоднозначно і суперечливо трактується в соціальному, політичному дискурсі, кримінальному законодавстві і сприймається на практиці (порушення прав людини, обмеження свободи слова, складність притягнення до відповідальності, маніпулювання істиною і т. д.).

Дослідження тероризму здійснювалося, зокрема, за допомогою методологічних засад антропології права як галузі філософсько-правових наук. Це дозволило відтворити сутнісні характеристики тероризму в його історичному розвитку, а також у співвідношенні з такими філософсько-правовими категоріями, як «насильство», «агресія», «війна». Внаслідок цього способом застосування діалектичного, антропологічного, трансцендентального та герменевтичного методів, а також низки загальнонаукових підходів було встановлено, що тероризм є багатоаспектною системою, яка постійно трансформується як щоразу більш агресивна, войовнича і складно передбачувана, без комплексного правового підходу до розгляду якої створення ефективної системи боротьби з тероризмом видається неможливим.

5. Дослідження онтологічного змісту тероризму дозволило встановити, що він безпосередньо позначається на можливості забезпечення базисних прав людини, зокрема права на життя, свободу і фізичну недоторканність. Терористичні акти можуть дестабілізувати уряд, руйнувати громадянське суспільство, підривати мир і безпеку, загрожувати процесу соціально-економічного розвитку і здійснювати особливо значний негативний вплив на деякі групи населення. Це безпосередньо позначається на реалізації основних прав і свобод людини і громадянина.

6. Гносеологічний зміст тероризму встановлено як систему категорій та понять, які відображають його сутність, що полягає в усуненні методологічної слабкості теоретичних досліджень і спрямована передусім на вирішення антитерористичних проблем, що забезпечує функціонування та виживання

держав. І навпаки, поверхнєве дослідження явища тероризму, як наслідок неспроможності наукових пошуків вирішення проблеми, супроводжуватиметься втратою їх практичної користі.

Представлені основні принципи пізнання дослідження тероризму дозволяють визначити деякі науково-теоретичні міркування, які допомагають розкрити його філософсько-правову сутність, а також уточнити його визначення.

7. Історична тенденція до ускладненості небезпеки впливу терористичних актів указує на те, що чимало терористичних організацій впродовж тривалого часу у своїй діяльності керуються концепціями, які стверджують історичну необхідність і моральну виправданість застосування насильства в політичній боротьбі. Відтак виникає термінологічна невизначеність тероризму, що має найсерйозніші негативні наслідки. З одного боку, організаторів і учасників тероризму називають терористами, з іншого, – терористи часто іменують себе «партизанами», «борцями за свободу», «за народні інтереси» і т. д.

Саме тому на підставі вивчення наявних на міждисциплінарному рівні концепцій виокремлено, що визначальним критерієм для встановлення справжньої сутності та ролі конкретного терористичного акту виступає не моральний, а сутнісний фактор, його цільове призначення. Все залежить від того, чи застосовується тероризм у будь-яких його проявах як інструмент тиранії, насильницького захоплення влади, виконання вимог терористів і т. д., чи як засіб боротьби за демократію (повстання, партизанська війна тощо).

Тероризм як форма боротьби за національний суверенітет має право на існування лише тоді, коли така боротьба не застосовується щодо цивільного населення та не порушуються права людини, прописані у Конституції чи інших нормативно-правових актах, а саме: на життя, на свободу та особисту недоторканність.

8. Дослідження впливу процесу глобалізації на тероризм дозволило виявити, що це суспільно небезпечне явище переросло з локальних проблем суспільства і людини в «надбання» всієї світової спільноти. Передусім, це зумовлено тим, що тероризм розпочав дедалі частіше сприйматися як «дієвий» метод здійснення тиску на владу і завоювання та обстоювання особистих позицій. Зокрема, тероризм у цьому контексті виступає одним із багатьох наслідків, причина яких – у переході від однієї людини, соціальної та культурної ситуації – ізоляції та закритого суспільства до іншої – глобалізації суспільства, а в ньому – людини і загальносвітового простору.

В Україні маніпулятивний характер терористичних актів на сучасному етапі життя зводиться до пропаганди і брехні про те, що вони здійснюються задля «захисту прав російськомовних громадян в Україні», а Російська Федерація є лише «посередником», а не учасником цього тривалого терористичного конфлікту, який давно переріс у війну.

9. Трагування та сприйняття тероризму як релігійної війни проти «невірних», або сприйняття ісламу як його джерела є кардинально помилковими,

оскільки ігноруються економічні та соціокультурні аспекти цієї проблеми. Коран велить мусульманам знаходити підґрунтя для співіснування з іншими релігійними громадами. Таким є повага до свободи і незалежності різних релігійних громад. Жодна з них не повинна нав'язувати свій спосіб життя іншим. Крім того, в Корані підкреслюється, що силі не місце в релігійних справах. Коран закликає мусульман установлювати політичний лад, заснований на мирному співробітництві та взаємній повазі, застерігає від того, щоб вивищувати релігійну солідарність над установленими правами і принципами справедливості.

У процесі боротьби з цим явищем безпосередню роль виконує держава. Реалізуючи свій обов'язок щодо захисту громадян, вона повинна не тільки толерувати розбіжності між сповіданням віри відповідно до закону, з одного боку, і її зловмисними спотвореннями, – з іншого, а й підтримувати, за потреби – захищати послідовників тієї чи іншої релігії від нерозумних і невинуватих дій інших людей.

10. Тероризм нерозривно пов'язаний з комунікацією, оскільки інформаційний «ефект» від терористичних актів значно перевищує реальні наміри і втрати. Терористи можуть впливати на державу шляхом формування суспільної думки засобами комунікації. І в разі неможливості держави контролювати комунікативний вплив на свідомість вона стає вразливою, внаслідок чого в терористів виникає реальна можливість впливати на її політику. Зокрема, встановлені у дисертації методи та моделі комунікативного впливу (заяви, організовані мітинги, транслявання викрадень, жорстоких розправ, принижень людської гідності та ін.) дозволяють зрозуміти стратегію, яку в процесі своєї діяльності збираються використовувати терористичні організації, та відповідно вжити ефективних заходів щодо її протидії.

В умовах геополітичного поділу територій між супердержавами важливо сформувати спільну платформу співіснування інших країн і народів, які потрапляють у залежність від супердержав: вони мають право на свій толерантний правовий простір функціонування, який, на жаль, захоплюють «сильні світу цього» і диктують свої наміри через організацію терору, війн і т. д.

Цьому процесу сприяє невиробленість практики формування міжнародної правової культури і брак відповідальності за неї. Потрібне масоване протиставлення всім маніпулятивним спецопераціям терористичної війни потужної системної і систематичної роботи в Україні щодо:

- визначення чітко сформованого політичного курсу країни на скасування позаблокового статусу та вступу до НАТО;
- нарощування військової могутності для захисту держави, її безпековості на підставі новітньої воєнної доктрини;
- забезпечення консолідації суспільства навколо ідеї побудови європейської держави;

– посилення правосвідомих ідей та патріотизму населення;
 – розгортання внутрішньої і (особливо) зовнішньої інформаційної політики на протигагу масовій пропагандистсько-інформаційній війні Російської Федерації проти України. З цією метою потрібно:

а) якнайшвидше реалізувати ідею суспільного громадського телебачення;
 б) відкрити кореспондентські пункти і комунікаційні канали за межами України для широкої трансляції об'єктивних подій у державі;
 в) розвивати аналітичну правову журналістику;
 г) активізувати роль новоствореного Міністерства інформаційної політики у протистоянні ворожій пропаганді високопрофесійними журналістськими методами і всіма доступними засобами; будувати інформаційну політику на звитязі патріотично налаштованих людей нашої держави;

г) ширше апелювати до міжнародної спільноти і міжнародних судових інститутів з метою притягнення до відповідальності тих, хто посягає на права людини, її свободу і незалежність;

д) працювати на «випередження» у розвінчуванні планів терористів.

Зважаючи на невичерпність характеру терористичних дій у загальносвітовому і локальному (державному) масштабах, їхню стрімку трансформацію і значне поширення у різних країнах та особливо небезпечне перетворення тероризму у війну, набуття провокативного характеру російського тероризму для завоювання провідних позицій у світі, вивчення проблем тероризму і надалі актуально у його філософсько-правовому осмисленні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Саміло А. В. Вплив людської агресії на суспільство в контексті правової антропології та напрямки її подолання / А. В. Саміло // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 514–520.

2. Саміло А. В. Юридично-антропологічний вимір тероризму / А. В. Саміло // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 6. – С. 100–103.

3. Саміло А. В. Гносеологічні аспекти тероризму / А. В. Саміло // Порівняльно-аналітичне право. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2014/Samilo.pdf.

4. Саміло А. В. Онтологічний зміст тероризму / А. В. Саміло // Юридичний вісник національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – № 2. – С. 114–119.

5. Саміло А. В. Розуміння тероризму в контексті правової антропології / А. В. Саміло, В. В. Шишко, Ю. Р. Лозинський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 399–408.

6. Саміло А. В. Тероризм и религия: антропологическо-правовые проблемы соотношения / А. В. Саміло // *Legea si viata*. – 2014. – № 267. – С. 197–200.

7. Саміло А. В. Сучасний підхід та характеристика надзвичайних ситуацій терористичного походження / А. В. Саміло, З. Г. Гонтар // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матер. II регіонального круглого столу (м. Львів, 18 лютого 2011 р.). – С. 421–424.

8. Саміло А. В. Тероризм як складний соціально-політичний феномен в умовах глобалізації / А. В. Саміло, О. В. Повстин // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроперспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: матер. III Всеукр. круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2011 р.). – С. 241–245.

9. Саміло А. В. Конституційно-правові аспекти боротьби з тероризмом / А. В. Саміло, М. Я. Купчак, А. І. Волощишин // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 лютого 2012 р.). – С. 432–434.

10. Саміло А. В. Класифікація тероризму за сферами життєдіяльності суспільства / А. В. Саміло, В. В. Шишко // Матер. звітної наук.-практ. конф. факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 23 березня 2012 р.). – С. 298–302.

11. Саміло А. В. Дослідження тероризму в контексті правової антропології / А. В. Саміло // Право: історія, теорія, практика: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 березня 2014 р.). – С. 19–20.

12. Саміло А. В. Роль підрозділів ДСНС України у сфері протидії тероризму / А. В. Саміло, І. В. Слободян // Проблеми та перспективи розвитку забезпечення безпеки життєдіяльності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів (м. Львів, 17 березня 2014 р.). – С. 396–397.

13. Саміло А. В. Права людини в контексті боротьби з тероризмом: антропологічно-правовий вимір / А. В. Саміло, В. В. Шишко // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матер. I заочної наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 квітня 2014 р.). – С. 133–135.

АНОТАЦІЯ

Саміло А. В. Тероризм: антропологічно-правовий аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2015.

Здійснено комплексне наукове дослідження тероризму шляхом заглиблення у його антропологічну складову, з урахуванням процесів глобалізації та

встановлення нерозв'язаних сучасних суперечностей, які знаходяться в основі філософського осмислення цього явища.

Встановлено зміст понятійного апарату тероризму як філософської категорії на основі вивчення стану дослідження теми, розкрито методологічну сутність тероризму в контексті антропології права. Досліджено правову природу та сутність небезпеки тероризму в його онтологічному вимірі, розкрито гносеологічний характер сучасного тероризму. З позиції філософії права досліджено антропологічний сутнісний характер тероризму у співвідношенні з філософсько-правовими категоріями «права людини», «справедливість», «насильство».

Проаналізовано способи використання релігії у терористичних актах і критерії розмежування тероризму від боротьби за національний суверенітет. Розкрито суперечності тероризму і людини в концепті протистояння.

Значну увагу приділено дослідженню актуальної на момент написання наукової роботи проблеми – тероризму як засобу та стратегії комунікації. Визначено основні напрями комунікативного впливу, які терористичні організації використовують у своїй діяльності, і технологію їх подолання в умовах сьогодення.

Запропоновано теоретичні рекомендації у сфері боротьби з тероризмом.

Ключові слова: тероризм, філософія тероризму, антропологія права, гносеологія, онтологія, терористичні організації, антитерористична боротьба.

АННОТАЦИЯ

Самило А. В. Терроризм: антропологически-правовой аспект. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2015.

В диссертации проведено комплексное научное исследование терроризма путем углубления в его антропологическую составляющую, с учетом процессов глобализации и установления нерешенных современных противоречий, лежащих в основе философского осмысления этого явления.

Установлено содержание понятийного аппарата терроризма как философской категории на основе изучения состояния исследования темы и раскрыто методологическую сущность терроризма в контексте антропологии права. Исследованы правовая природа и сущность опасности терроризма в его онтологическом измерении, раскрыто гносеологический характер современного терроризма. С позиции философии права исследовано антропологический сущностный характер терроризма в соотношении с философско-правовыми категориями «права человека», «справедливость», «насилие».

В результате исследования онтологического содержания терроризма выделены основные причины возникновения данного явления: рост экономического и социального неравенства; давление власти на людей; деление людей на «своих и чужих»; настроенность на упрощение; примитивизация общественных отношений; игнорирование властью сложных взаимоотношений в обществе; отрицание права и провозглашение принципа оправданности нарушения каких-либо правовых норм; моральное оправдание терроризма ссылками на безнравственность решений господствующих классов; вера в то, что цель оправдывает средства, и создание культа насилия; убеждение в том, что построить общество справедливости возможно в любое время и в любом месте, несмотря на конкретные исторические условия и исторический опыт человечества.

Проанализированы способы использования религии в террористических актах и критерии разграничения терроризма от борьбы за государственный суверенитет. Раскрыты противоречия терроризма и человека в концепции противостояния.

Значительное внимание уделено исследованию актуальной на момент написания работы проблемы – терроризма как средства и стратегии коммуникации. Определены основные направления коммуникативного воздействия, которые террористические организации употребляют в своей деятельности, и технологии их преодоления в условиях современности.

Предложены теоретические рекомендации в области борьбы с терроризмом. Сформулированы основные понятия, необходимые для раскрытия темы, – терроризм, террор, террористический акт, партизанская война, национально-освободительная война, религиозный терроризм, насилие и т. п.

Ключевые слова: терроризм, философия терроризма, антропология права, гносеология, онтология, террористические организации, антитеррористическая борьба.

SUMMARY

Samilo A. V. Terrorism: anthropological and legal aspects. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of legal Sciences on speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2015.

The dissertation provides a comprehensive scientific study of terrorism by immersion in his anthropological component, taking into account the processes of globalization and setting of unresolved modern contradictions underlying the philosophical understanding of this phenomenon.

It is determined the content of conceptual apparatus «terrorism» as a philosophical category that based on the study of the research state of topics and it

is considered methodological nature of terrorism in the context of anthropology of law. The legal nature and essence of the dangers of terrorism are researched in its ontological dimension, gnoseological nature of modern terrorism is disclosed. From the standpoint of legal philosophy it is researched anthropological essential nature of terrorism in relation to the philosophical and legal categories: «human rights», «justice» and «violence».

The ways to use religion for terrorist acts and criteria terrorist differentiation between national sovereignty are analyzed. Contradiction of terrorism and human is disclosed in concept of confrontation.

Special attention is paid to research actual problem at the time of writing terrorism as means and strategy of communication. It is determined the main directions of communicative influence that terrorist organizations are used in their work and the technology of its overcome in today's conditions.

The theoretical guidelines in the field of control of terrorism have been proposed.

Keywords: terrorism, terrorist philosophy, anthropology of law, gnoseology, ontology, terrorist organizations, antiterror fight.

Підписано до друку 16.04.2015 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 36-15.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.